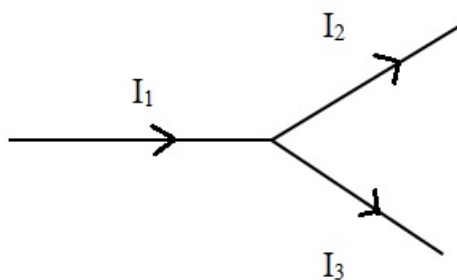

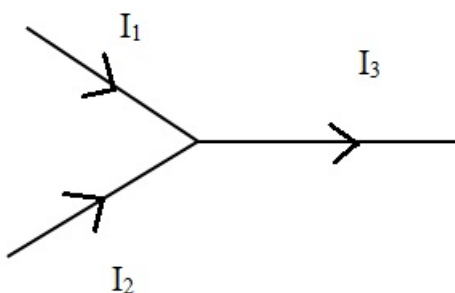
12. kafli - Rafrásir

12.1 Fyrsta lögmál Kirchoffs

Þegar rafrás greinist þá greinist straumurinn líka rétt eins og þegar vatn flæðir um vatnspípu sem greinist. Þegar greinar í rafrás sameinast þá sameinast straumurinn einnig.

Mynd 1: Straumur sem greinist, $I_1 = I_2 + I_3$

Mynd 2: Straumar sem sameinast, $I_1 + I_2 = I_3$

Lögmál Kirchoff's segir að summa allra strauma sem koma inn að greinipunkti er 0 ef reiknað er með formerki, straumur sem kemur inn í punktinn hefur þá

jákvætt formerki en straumur sem fer frá punktinum hefur neikvætt formerki:

$$\sum_{k=1}^n I_k = 0. \quad (12.1)$$

12.2 Samtenging viðnáma

Hægt er að tengja tvö viðnám í rafrás á tvenna vegu. Annars vegar með því að raðtengja þau og hins vegar með því að hliðtengja þau.

Þegar tvö viðnám R_1 og R_2 eru raðtengd þá mynda þau heildarviðnámið

$$R = R_1 + R_2. \quad (12.2)$$

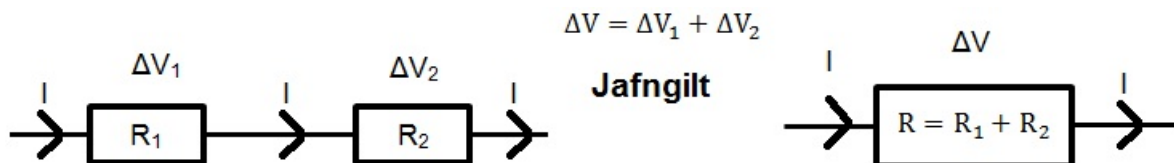
Þegar tvö viðnám R_1 og R_2 eru hliðtengd þá mynda þau heildarviðnámið R þar sem

$$\frac{1}{R} = \frac{1}{R_1} + \frac{1}{R_2} \quad (12.3)$$

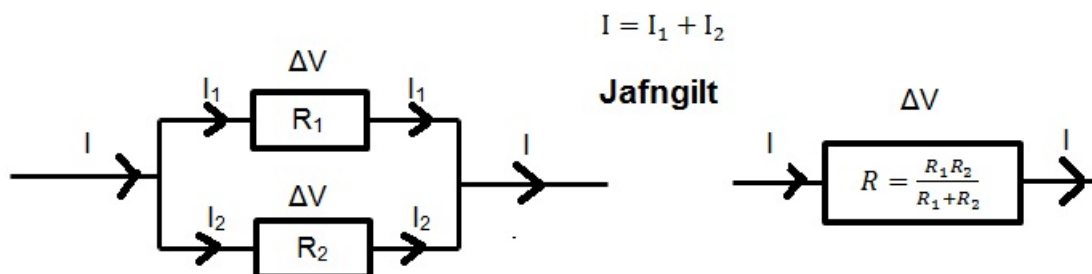
en þetta er jafngilt

$$R = \frac{R_1 R_2}{R_1 + R_2}. \quad (12.4)$$

Sjá betur á eftirfarandi myndum:

Mynd 3: Raðtenging tveggja viðnáma

Mynd 4: Hliðtenging tveggja viðnáma

12.3 Straum- og spennumælar

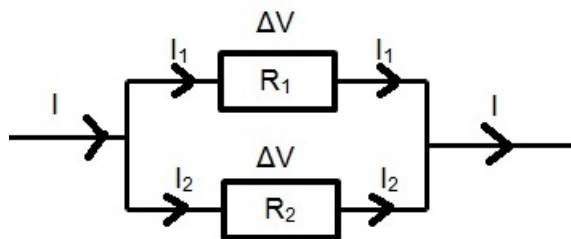
Straummælar hafa mjög lágt innra viðnám og eru raðtengdir inn í rafrásir.

Spennumælar hafa hátt innra viðnám og eru hliðtengdir við íhlut í rafrás.

12.4 Spenna óháð leið í rafrás

Það er mjög mikilvægt að vita að spennufall er óháð leið í rafrás.

Með því að nýta okkur þessa staðreynd getum við leitt út sambandið á milli I_1 og I_2 í hliðtengdum viðnánum R_1 og R_2 (sjá mynd):

Mynd 5: Hliðtengd viðnám R_1 og R_2

(Athugið að hér er gert ráð fyrir að vírarnir séu viðnámslausir. Í öllum dæmunum í 12. kafla í bók Davíðs er líka gert ráð fyrir því)

Þar sem spennufallið er óháð leið táknum við spennufallið yfir efra viðnámið ΔV og spennufallið yfir neðra viðnámið einnig ΔV .

Nýtum okkur nú Ohmslögmál:

$$\Delta V = I_1 R_1 \quad \text{og} \quad \Delta V = I_2 R_2$$

sem gefur

$$I_1 R_1 = I_2 R_2.$$

Þá fáum við tvær **gríðarlega nytsamlegar** formúlur

$$I_1 = \frac{R_2}{R_1} I_2 \quad \text{og} \quad I_2 = \frac{R_1}{R_2} I_1 \quad (12.5)$$

Heildarviðnámið sem hliðtengdu viðnámin R_1 og R_2 mynda er

$$R = \frac{R_1 R_2}{R_1 + R_2}.$$

Margföldum þessa jöfnu beggja megin með I og fáum

$$IR = \frac{R_1 R_2}{R_1 + R_2} I$$

en athugum að spennufallið yfir heildarviðnámið R er einfaldlega ΔV og straumurinn í gegnum það er heildarstraumurinn I svo Ohmslögmál gefur $\Delta V = IR$. Jafnan lítur þá svona út:

$$\Delta V = \frac{R_1 R_2}{R_1 + R_2} I$$

og nú getum við notað að $\Delta V = I_1 R_1$ sem gefur

$$I_1 R_1 = \frac{R_1 R_2}{R_1 + R_2} I$$

og með því að stytta út R_1 fæst **mjög gagnleg** formúla

$$I_1 = \frac{R_2}{R_1 + R_2} I \quad (12.6)$$

með því að nota $\Delta V = I_2 R_2$ fæst á sama hátt önnur **mjög gagnleg** formúla

$$I_2 = \frac{R_1}{R_1 + R_2} I \quad (12.7)$$

12.5 Íspenna rafhlöðu

Þegar rafhlaða er tengd við rafrás þá myndar hún spennunum og kallast spennunurinn yfir póla rafhlöðunnar **pólspenna** hennar. Hins vegar þá er þessi spenna ekki heildarspennan sem rafhlaðan gefur því það verður spennufall innan í henni vegna **innra viðnáms** í rafhlöðunni.

Heildarspennan sem rafhlaða gefur áður en spennan fellur örlítið innan í henni kallast **íspenna** og er táknuð $\mathcal{E}$. Spennan sem fellur innan í rafhlöðunni er háð straumnum í rásinni.

Ef við köllum innra viðnámið í rafhlöðunni r , pólspennu rafhlöðunnar V_p og strauminn í rásinni I þá gildir:

$$\mathcal{E} = V_p + rI \quad (12.8)$$

svo um pólspennu rafhlöðunnar gildir:

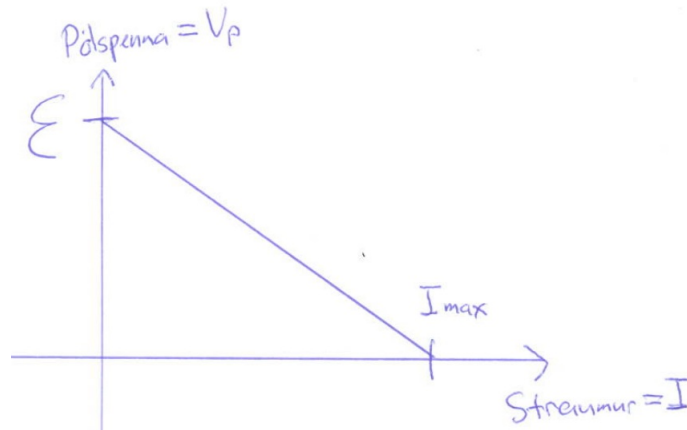
$$V_p = \mathcal{E} - rI \quad (12.9)$$

Athugum að pólspenna rafhlöðunnar fellur í ytri rásinni og ef við köllum ytra viðnámið í rásinni R þá gildir $V_p = IR$ svo $\mathcal{E} = RI + rI$ og um strauminn í rásinni gildir því:

$$I = \frac{\mathcal{E}}{r + R} \quad (12.10)$$

12.6 Pólspenna sem fall af straum

Hér má sjá graf af pólspennu rafhlöðu sem fall af straum: Athugum tvennt:

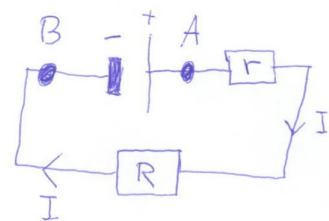

Mynd 6: Pólspenna rafhlöðu sem fall af straum

- Þegar enginn straumur er í rásinni þá er pólspennan jöfn íspennu rafhlöðunnar.
- Straumurinn getur mest orðið I_{max} . Þá fellur öll spennan í innra viðnámi rafhlöðunnar og pólspennan er 0.

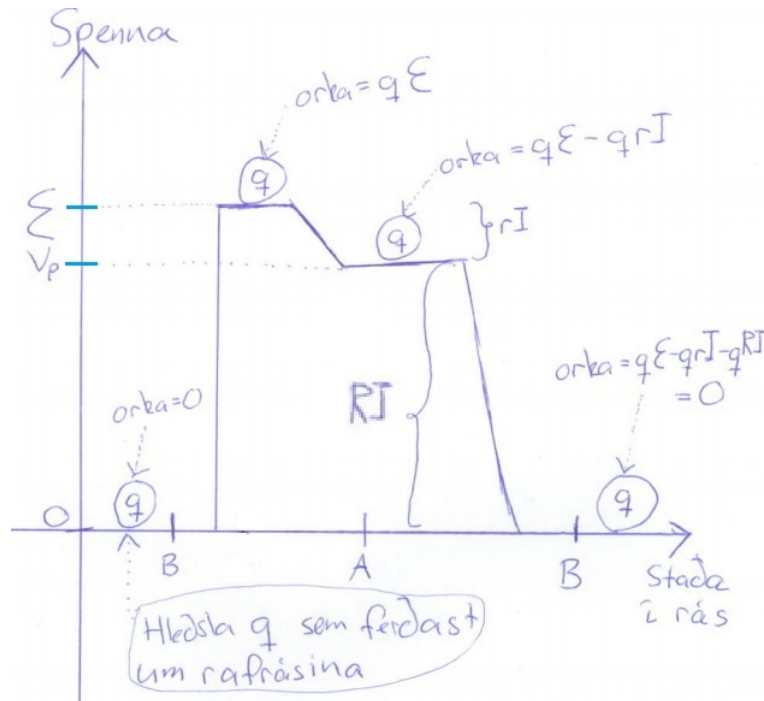
12.7 Spennufall í rafrás

Hugsum okkur rafrás með rafhlöðu og viðnámi. Köllum íspennu rafhlöðunnar $\mathcal{E}$, pólspennu rafhlöðunnar V_p , strauminn í rásinni I , innra viðnámið r og ytra viðnámið R . Sjá mynd:

Mynd 7: Rafrás

Skodum nú hvernig spennan fellur í rásinni þegar farið er einn hring um hana. Á mynd 8 sést hvernig orkuástand hleðslu q breytist á meðan hún fer einn hring í rásinni. Rifjum upp að orka hleðslu q er gefin með $U = qV$.

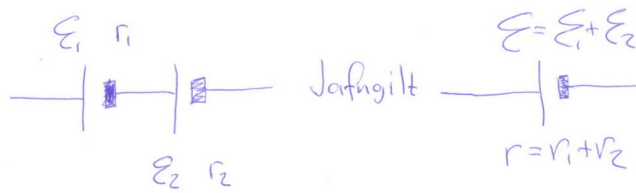
Mynd 8: Ferð hleðslu um rafrás

Hér gerum við ráð fyrir að viðnámið í vírunum sé ekkert. Þegar hleðslan fer í gegnum rafhlöðuna fær hún orkuna $q\mathcal{E}$. Hún missir orkuna qrI þegar hún fer í gegnum innra viðnám rafhlöðunnar og þessi orka breytist í varma og ljós. Þegar hún fer í gegnum ytra viðnámið R þá missir hún orkuna qRI og sú orka breytist líka í varma og ljós. Þegar hleðslan er komin út úr ytra viðnáminu er hún búin að missa alla orkuna sem hún fékk í rafhlöðunni.

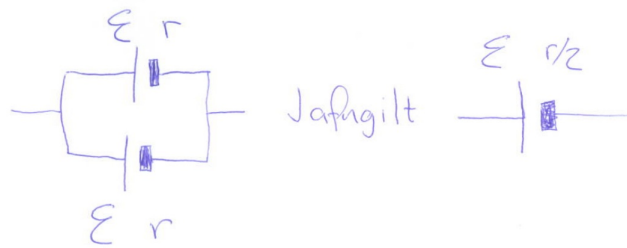
12.8 Raðtenging og hliðtenging rafhlaða

Hér koma myndir sem útskýra hvernig virkar að hliðtengja og raðtengja rafhlöður:

Athugið að ef þið hliðtengið ÓLÍKAR rafhlöður þá sendir önnur rafhlaðan straum öfuga leið í gegnum hina.

Mynd 9: Raðtengdar ÓLÍKAR rafhlöður

Mynd 10: Hliðtengdar EINS rafhlöður

12.9 Núllspenna

Núllspenna er punktur í rafrás þar sem spennan er 0. Dæmi um núllspennu er jörðin. Þegar vír er tengdur við jörð þá er hann jarðtengdur og þá er núllspenna í rafrásinni þar sem vírinn snertir jörð.

Mynd 11: Tákn fyrir núllspennu